

Zárszóként fontosnak tartom megjegyezni, hogy a kötetben szereplő darabok szinte kivétel nélkül egyaránt szólnak a fiataloknak és az idősebbeknek. Fontos társadalmi, családi problémákat tárgyalnak, amelyek megismerése közelebb hozhatja a különböző korcsoportokat egymáshoz. A fiatalok önmagukra ismerhetnek egy-egy szereplőben, amely az elszigeteltség érzését csökkentheti bennük. A felnőttek pedig utat találhatnak a fiatalokhoz, könnyebben megérthetik őket, azonosulhatnak a fiatalok problémáival, amely által közelebb kerülhetnek hozzájuk, csökkentve a korosztályok közti távolságot. [Móra]

KOCSIS ADRIENN

Beavatás a versélménybe

FENYŐ D. GYÖRGY: *ÚTIKALAUZ A VERSHEZ*

A versolvasás élmény, utazás.

A tanítás ideális esetben olyan alkalmazott irodalomtudomány, amely a befogadó/az olvasó, vagyis a diák élményét helyezi első helyre, és ennek az élménynek az átélését támogatja a műértelmezéssel.

A költészet tanítása tehát igazán szép kihívás. Az alapjai már egészen kiskorban kezdődnek, a gyerekek az első mondókákkal együtt tanulják felismerni a szövegek ritmusát, alsó tagozaton már az érzelmi és képi közelítést próbálgatják, felső tagozaton megjelennek az összetettebb értelmezéshez szükséges történeti és elméleti ismeretek. A középiskolai magyarórák célja elvezetni az intellektuális befogadáshoz, és ezzel együtt megtartani a mű és az olvasó közötti aktív viszonyt, a versolvasás élményét. Az iskola persze nemcsak a magasztos célok, hanem az ellentmondások terepe is: akkor kellene szervesen összeállnia az értő, kritikus olvasóvá nevelés szintjeinek, amikor a tematikusan szerveződő tananyagot felváltja a kronologikus, szigorú irodalomtörténeti egyenesben gondolkozó tanterv, amikor a nagy, sorsdöntő kimeneti vizsga közelsége egyre szorongatóbb.

„Ha az irodalomtudomány vagy az irodalomtanítás nem ad hatékony választ az adott korban, helyen jelentkező megértési problémákra, azaz nem vesz tudomást a frissen centrálissá vált élményartikulációs formákról és várakozásokról, akkor üressé, inadekváttá és érdektelenné válik” – írja Bókay Antal [*Az irodalomtanítás irodalomtudományi modellje = Irodalomtanítás a harmadik évezredben*, szerk. Sipos Lajos, Fűzfa Balázs, Krónika Nova, 2006, 29.]. Tizenöt év telt el a kézikönyv megjelenése óta, ez a tizenöt év hol egy pillanatnak, hol egy évszázadnak tűnik. Az új Nemzeti Alaptanterv, a kötelező törzsanyag aránya növekedésének és az új érettségi követelményeknek az árnyékában a Bókay-mondat talán még súlyosabb. „Kevesebb szövegértést és több lexikális tudást követel majd az érettségi. Egyrészt olyan mennyiségű szöveget kell megismertetni a gyerekekkel, amit nem lehet, vagy csak úgy, hogy a tanár a táblánál magyaráz, és a gyerekek azt leírják, miközben a szövegekkel alig találkoznak. [...] Másrészt az írásbeliben bevezették az irodalmi-műveltségi feladatlapot, ami teljesen indokolatlan: nem olyan az irodalom természete, hogy érdemes lenne tárgyi elemeket

kérdezni. Azt kell számonkérni, ami a szövegek mélységben történő megértéséről tanúskodik” – mondja a Magyartanárok Egyesületének alelnökeként Fenyő D. György egy október eleji interjújában [nepszava.hu, 2021. 10. 04.].

Az igazi, 21. századi irodalomtudás „a szövegek mélységben történő megértése”. Ezt tükrözi Fenyő D. György magyartanár, irodalomtörténész *Útikalauz a vershez* című új könyve is: „Ez az útikönyv tehát azt tűzte ki céljává, hogy segítsen felfedezni magukat a szövegeket. Elkalauzol a szövegek világában, elvezet az egyik verstől a másikhoz, a harmadikhoz, negyedikhez.” [8.] Találó megnevezés az útikalauz, nemcsak a kötet céljai szempontjából, hanem azért is, mert az olvasó/befogadó élménye hasonló ahhoz, amit az utazó tapasztal meg egy idegen helyen. A horizonton feltűnő épületek, szobrok, terek más-más korban születtek, alkotóik egyediségét, saját világát őrzik, kinek az egyik tetszik, kinek a másik, de együtt teremtik meg a városképet. Valahogy így működik ez a versek esetében is: a szövegek felelnek egymásnak, közösen alakítják azt a világot, amelyet a költészet szóval határolunk be. Az irodalomórákon az egyik legfontosabb, hogy a diákok lássák meg a kronologikus tananyagban a szövegek bonyolult hálózatát, ahogyan korokon, irányzatokon, divatokon felülemelkedve izgalmas párbeszédet folytatnak egymással – és természetesen velünk, mindenkori olvasókkal.

Minden olvasó horizontja más, nincs két egyformán verset olvasó ember, így a csoportok, osztályok is másként jutnak el – ahogy Fenyő D. könyvében szerepel – a „versek velejéhez” [8.], sőt máshová is megérkezhetnek. A diákjaim például Vörösmarty nagy versét, az *Előszót* az egyik évben ökokritikai versként, másik évben koronavírus-versként is értelmezték. Hogy lehet, hogy ugyanazokat a szavakat olvassuk, mégis máshová jutunk? A versek labirintusában nincs kizárólagos útvonal, de vannak állomások, amelyeket érdemes lehet útba ejteni. Fenyő D. György ilyen állomásokat, klasszikusokat és kortársakat, népszerűeket és kevésbé ismerteket iktat be útikalauzában. Huszonöt magyar vers került az *Útikalauz* válogatásába, olyan versek, amelyeket a könyv szerzője kitűnő verseknek tart, és amelyek együtt érzékeltetik a költészet sokarcúságát, azt, hogy e mögött a válogatás mögött egy kiváló gyűjteményt találunk, a teljes magyar költészetet.

A versek kronologikus sorrendje helyett Fenyő D. szokatlan rendezést választott: a szövegek a terjedelmük szerint követik egymást, a legrövidebtől a leghosszabbig. A választás mögött egyszerű elv van: „könnyebb átlátni a rövidebb szövegeket, mint a hosszúakat” [10.]. Irodalmi szempontból furcsának tűnhet ez a rendezési elv, különösen, ha az átláthatóság alatt az érthetőséget/megértést is feltételezzük. Pilinszky János négy soros verse, *A harmadik* nagyobb kihívás lehet a középiskolásoknak, mint egy hosszú oldalakon folytatódó epikus vers, vagy a kötet ötödik legterjedelmesebb szövege, Petőfi *Szülőföldemen* című verse. Az *Útikalauz* azonban számos ponton utal a játékra, és ajánl a megszokott, kitaposott helyett új utakat, így miért ne indulhatnánk ezen a csapáson? Miért ne játszhatnánk? Akármilyen úton, logika szerint haladunk is, a labirintus, a szövegek hálójának természete nem fog megváltozni: itt is, ott is váratlan alagutakba, újabb ösvényekbe, elágazásokba futhatunk – és természetesen zsákutcákba is, bár Fenyő D. útikalauza ügyesen kikerüli ezeket.

Fenyő D. válogatása az olvasóvá nevelő [vagy olvasónak megtartó] tanaré is: az *Útikalauz*ban nem feltétlenül a lenyűgöző verstávlatok megmutatása a cél, legalább ilyen fontosnak látszik, hogy a 21. századi kamaszok számára átélhető régi, modern,

posztmodern és kortárs verseken keresztül történjen meg a beavatás. A válogatás sokarcúságát, nyitottságát, progresszivitását mutatja például az is, hogy Várady Szabolcs *Limerik* című pajzán verse is belekerült. A kalauz felkészült a konzervatív utazókra, az elemzés első négy szempontja azt járja körül, bekerülhet-e egyáltalán egy pajzán, poénos vers a legnagyobb, legtökéletesebb versek közé, egyáltalán tabu-e egy szexről szóló vers az iskolában? Az *Útikalauz* könnyed eleganciája nem gondolkozik a tabu–nem tabu felszínes oppozíciók szerint. Ez a versválasztás is a felszabadultság alapvetése. Az olvasó előtt megjelenik egy olyan beavató–beavatott, egy olyan tanár–diák viszony, amely az őszinteségre épít, amely megadja a lehetőséget a horizontok szélesítésének. „Nem is kell mindig fenn szárnyalni. Időnként játszhatunk, nevetünk, mi több, pajzánkodhatunk, humorizálhatunk, sőt röhögünk is.” [48.]

Az irodalomtanítás legszebb feladata: megmutatni, hogy a szövegek beszélgetéseket indítanak el, érzéseket, gondolatokat szabadítanak fel, szavakat, sorokat, versszakokat, nyelvet adnak a belső világunknak. Beavatnak.

Beavatást írok, holott a középiskolás olvasó hivatalosan már tanévek óta utazik a költészet világában. Legkésőbb 5. osztályban megteszi első kísérletét a versek szerkezetének, szóképeinek, alakzatainak elemzésére. Ez olykor sajnos lehet annyira száraz, amilyennek leírva hat. A megtanult technikák, módszerek mögött rejtőzve maradhat az egész verselemzés, versfejtés értelme, elfelejtődhet a valódi cél: a versre mint élményre való rácsodálkozás. Fenyő D. könyvében az is lelkesítő, hogy emlékezteti a pedagógusolvasót is, a verselemzés nem egy *checklist*, ahol pipálva haladunk egyik szemponttól a másikig. Az *Útikalauz* is sok mindent kihagy, átugor. A hűsbavágó kérdéseket azonban sosem hagyja ki, azokat a sokszor kényelmetlen, önmagunkkal szembesítő kérdéseket, amelyeket a versek közvetlenül vagy a sorok között feszegetnek. Az *Útikalauz* felteszi ezeket, de elegánsan válasz nélkül hagyja, a válaszok ugyanis az olvasó sajátjai – és Fenyő D. könyve az olvasó integritását legalább olyan megkérdőjelezhetetlennek tekinti, mint a válogatás huszonöt versének irodalmi értékét.

Az *Útikalauz* felépítése is barátságos: a páros oldalakon a versek, a páratlan oldalakon az elemzések, értelmezések találhatóak, mintha utóbbiak széljegyzetek volnának. A könyv erősen vizuális elrendezése hangsúlyozza a mű [primer szöveg] elsőbbségét az értelmezéssel [szekunder szöveg] szemben. Az átláthatóságot segíti, hogy a versek szakaszai számozottak, a jegyzetek pedig pontosan követik a jelölést, ezáltal gyorsan és egyszerűen visszakereshető, melyik szakaszhoz melyik jegyzet tartozik. Az *Útikalauz* értelmezései tehát szükségszerűen vázlatosak is: nem hosszú esszéket, értekezéseket olvasunk, hanem rövid bekezdéseket. Fenyő D. nyelve pontos és elegáns: jól olvasható, követhető gondolkodását a nyelvi könnyedség kíséri. Például Radnóti versének, a *Gyermekkornak* az értelmezését mindössze kétlapnyi jegyzet követi, ebből is nyilvánvaló, hogy az agyonelemzés helyett az *Útikalauz* a kevesebb több [sőt mélyebb] elvét követi. A *Gyermekkornak* kommentátora az érzelmekre, kulturális világokra összpontosít, a felvetett kérdései megállítanak, önkéntelenül is hosszán elidézünk fölöttük.

Azoknak a kiadványoknak, amelyek egyszerre szólnak a diáknak és a tanárnak, egyensúlyozniuk kell aközött, hogy mi vehető köztudottnak, és hogy mi szorult magyarázatra. Ez a sajátos helyzet körülményes megoldásokat vagy egyes olvasók számára szükségszerűen érdektelen részeket eredményezhet – hiszen más elvárással, horizonttal bír a diák, és mással a tanár. Az *Útikalauz* könnyeden, ügyesen kerül ki

a csapdákat, irigylésre méltó az az egyszerű pontosság, ahogyan például a szóképeket, verstani fogalmakat, verselemzési technikákat bemutatja. Az irodalomtörténeti, történelmi tények, adatok ott jelennek meg, ahol valóban hozzátesznek valami fontosat, különlegesen az értelmezéshez. „A vers szövegétől függetlenül tudhatjuk” [65.] – jegyzi meg Kányádi *Vannak vidékek* versénél. Petőfinél pedig kiemeli, hogy bár a vers mögötti élmény visszakereshető az életrajzokban, ettől még nem feltétlenül szükséges ezt meg is tennünk, a vers élménye átélhető e nélkül is.

Versbeszélő, kulturális emlékezet, toposz, szóképek, alakzatok, ritmus, dallam – Fenyő D. könyvében ezek a diákok számára sokszor idegen, nehezen áthidalható távolságból hangzó szakkifejezések befogadható közelségbe kerülnek. Például amikor a metaforákat lassan bontja ki, lépésről lépésre, a végén összegezve, hogyan lehet egy kép egyszerre több és kevesebb is az összetett, szavakkal nem is feltétlenül leírható jelenségeknél, élményeknél – és mindezt kevesebb sorban, mint ahogy én megpróbáltam leírni magát a technikát. Talán ezeknél a részleteknél érződik leginkább, hogy a kalauzunk pedagógus: nem megtanítani akarja a verselemzést és a hozzátartozó eszközöket, hanem beavatni szeretne abba az élménybe, amit a versek megértése, átélése szerez.

A kötet olvasója – legyen akár laikus, naiv vagy professzionális olvasó – beavatódik egy sajátos szerepbe is: mit jelent a tanári hivatás, milyen odaadással lehet megmutatni a szövegek szépségét, az irodalom világát. Hogy egy metafora felismerése több dolgozatpontoknál. Sokat gondolkoztam azon, az odaadás nem túl erős szó-e jellemezni egy verskalauz elbeszélőjének attitűdjét. Azt hiszem, nem: akinek a 21. században, a folyamatosan érkező és pillanatokban mérhető hatások mellett lassításra, megállásra, instant megértés helyett küzdelmes mélyre ásásra kell rávennie az olvasóját, onnan merítheti a meggyőzőerőt, ha bizalmat, elismerést kelt lelkesedésével, elkötelezettségével. Az *Útikalauz* jegyzetei, kommentárjai nyitottak, nem tekintik magukat sem teljesnek, sem vitathatatlannak. Párbeszédre hívják az olvasót, akinek így nemcsak a versek, hanem az értelmező passzusok befogadójaként is aktív szerep jut. „Úgy hiszem”, „dühös lettem” – sokszor találkozunk a jegyzetekben ezekhez hasonló személyességgel, amely áthidalja a távolságot a professzionális értelmező és a laikus olvasó között is.

„Az útikalauz szót [...] nagyon szeretem” – olvashatjuk a *Bevezetésben*. Ez a személyes hang végigkíséri a kötetet: az elbeszélője alapján Fenyő D. György szenvedélyes versolvasó és odaadó tanár, aki szerint a „kamaszkor gyönyörű” [22.]. Magabiztosan kalauzol a magyar líra különleges olvasnivalói között: az elemzések könnyedsége széles műveltségből, olvasottságból fakad, és gyakran borzongató mélységeket tár fel. Már a *Bevezetés* is ilyen: a narrátor-kalauzunk a felszínen kedélyesen elmereng az útikalauz szó etimológiájáról, miközben az olvasó máris Pázmány Péterrel, Shakespeare-rel kerül párbeszédbe.

„[A]nnál, mint hogy valaki hogyan beszél, talán nincs is rá jellemzőbb. Ha igazán meg akarjuk ismerni az embereket, hallgassuk meg őket” [117.] – írja az *Útikalauz* Rakovszky Zsuzsa *Öregasszony* című versének egyik jegyzetében. Próbáljuk ki ezt a technikát az *Útikalauz* esetében is! A személyes hang, az egyes szám első személyű pozíció ritkább az elemző-értelmező, szekunder szövegek világában. Az E/1-es, közvetlen hang jellemzően a személyes műfajok beszélőjének sajátja: a vallomásé, a naplóé, a számvetésé. A versek befogadóirol a kötet elbeszélője többes szám

első személyben beszél: közösségként gondol magára és olvasóira, egy közülük. Ez a közvetlenség segít átlépni a tabukat. Érvényteleníti az olyan iskolás berögződéseket, minthogy *háttal* nem kezdünk mondatot [az *Útikalauz* példamutatóan kezd], máshol lehántja a súlyos sztereotípiákat a terhelt szavakról, lépésenként bontja le a vers üzenetére vonatkozó elvárásainkat, hogy végül tisztán csak ringasson a vers dallama, zenéje [Babits Mihály: *Cigánydal*].

A könyvterv és az illusztrációk Gráf Dóra munkái. Gráf Dóra ugyanazt a követhető, szellős elvet alkalmazza, mint a jegyzetek. A könyv paratextusai nem tolakodók, mégis észrevehető – mint a túraútvonalak jelzései a tájba, úgy simulnak bele a kötetegészbbe. A versekhez kapcsolódó kulcsszavak megjelenítése a lapok tetején, az íróniával és humorral a komor témákat is oldó képek, a kevesebb több elvét követő tiszta vonalrajz és színkezelés nemcsak kísérik a szöveget, hanem szervesen eggyé válnak vele. Az értő és az értelmezést segítő illusztrációk közül személyes kedvencem az, amelyik a jambushoz készült [144.]: a ti-tá ritmust két, egymás kezét fogó emoji jeleníti meg, az első nyelvet ölt [U], a második elhúzza a száját [-]. Átgondolt a képválasztás is: a versekhez, értelmezésekhez keresett fotók, festmények mögött érződik a figyelmes, tudatos válogatás. Az indiános *Gyermekkor* mellett az önfeledten, teli szájjal nevető Radnóti fotója, Kányádi Sándor súlyos verse, a *Vannak vidékek* melletti Mednyánszky-kép [*A sírnál*, 1878] teljes értékű jegyzetként is működnek, szavak nélkül, a képi hatással értelmezik tovább a verseket. Külön izgalmas és inspiráló, hogy a kommentárok nem foglalkoznak a képekkel, nem kötik össze őket a versekkel – ezt a befogadóra bízzák.

Az *Útikalauz* zárata a *Berekesztés* címet kapta. A versek világát lehetetlen teljesen bejárni. A *Berekesztés* képe szerint ahogy a gótikus katedrális nagyszerűsége az idegenvezető szavaival nem ragadható meg teljességgel, ugyanúgy a válogatás verseinek szépségeire is csak rámutatni tud a kalauz, azokat észrevenni, átélni az olvasójuknak kell. A beavatás csak a kezdet – Fenyő D. könyve valóban bátorít, elindít, hogy újabb és újabb versvilágokat fedezzünk fel. [*Tilos Az Á*]

VARGA BETTI

Gyerekkönyvkalauz

ZÓLYA ANDREA CSILLA: *GYERMEKIRODALMI DZSÍPIESZ*

A [kortárs] gyerekirodalomban való eligazodás már hagyományosnak számító nyilvános fórumainak a gyerekkönyvtárak (és könyvtárosok mint akár egyszemélyes intézmények), a kiadói marketing, a különféle internetes oldalak, blogok vagy a gyerekkönyves díjak számítanak. A tudományos hangoltságú diskurzus is fellendülőben van, a tanárképző és egyéb egyetemi műhelyek mellett folyóiratok, elhivatott folyóirat-szerkesztők, kritikusok vagy például a Hubby és IGYIC tevékenysége nyomán. Az *ÉS*-ben is időről időre helyet kapnak gyerekirodalommal foglalkozó kritikák, ahogyan más, nem kifejezetten irodalmi profilú lapokban is a fókuszba kerül olykor ez a terület. Azonban a rendszeres, a nagyközönségnek szóló, de mégis tudományos alapozású és igényességű gyerekirodalom-kritika vagy akár ismeretterjesztő